

Міністерство культури України
Черкаське музичне училище ім. С.С.Гулака-Артемовського
Циклова комісія «Теорія музики»

Лекція з Теорії музики за темою:
**АЛЬТЕРАЦІЯ. ХРОМАТИЗМ.
ХРОМАТИЧНІ ІНТЕРВАЛИ**

Укладач: Доценко С.Т.

ХРОМАТИКА

Серед характерних ознак діатонічних звукорядів слід відзначити сувору регламентацію числа ступенів, стабільність звуковисотних співвідношень та відсутність двох малих секунд підряд в одному напрямку.

У процесі розвитку діатонічних ладів виникають різні їх види. Один з них – хроматизація ладів, при якій у діатонічний звукоряд включаються хроматичні ступені, що за характером наближаються до діатонічних. Це перш за все хроматично змінені ступені гармонічного і мелодичного мажору і мінору. Такі ступені можна віднести до умовно діатонічних, а звукоряди до проміжних між діатонікою та хроматикою.

Півтонове підвищення та пониження ступенів ладу утворює нові ступені, що не входять до семиступеневої діатоніки. Разом з діатонічними вони складають хроматичний звукоряд, що характеризується послідовністю кількох півтонів в одному напрямку.

Сутність хроматизму полягає, по-перше, в загостренні внутрішньоладових співвідношень, посиленні тяжіння одних тонів ладу до інших через підвищення або пониження діатонічних ступенів на півтона, по-друге, сприяє виходу за межі тональності. Хроматизм передбачає підвищення або пониження їх з метою зблизити ці ступені і посилити взаємотяжіння тонів ладу. Хроматизм приводить до загострення мелодичного хроматизму та функціональних співвідношень між співзвуччями в гармонії.

За своїм призначенням в мелодичному русі хроматичні звуки можуть бути прохідними між двома діатонічними ступенями на відстані тону, або допоміжними, що взяті півтоном вище або нижче будь-якого діатонічного звуку і його повторенням:

Зазвичай півтонові співвідношення звуків мають більш загострене інтонаційне звучання ніж цілтонові. Тому використання хроматизмів у мелодії і в гармонії додають їм більшої напруги та виразності.

АЛЬТЕРОВАНІ (ХРОМАТИЧНІ) ІНТЕРВАЛИ.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Усі збільшені та зменшені (а також двічі збільшені та двічі зменшені) інтервали, за виключенням тритонів, що виникають між основними ступенями натуральних видів мажору та мінору, є хроматичними інтервалами. До них відносяться також і характерні інтервали гармонічного мажору і гармонічного мінору. Оскільки виникнення хроматичних інтервалів обов'язково пов'язане з появою у ладі альтерованих (тобто хроматично змінених) ступенів, що загострюють існуючі в ладі тяжіння, то їх розв'язання відбувається відповідно напрямку альтерації.

Хроматичні інтервали можуть утворюватись як за рахунок альтерації одного з двох звуків, так і через альтерацію обох звуків інтервалу. До першої групи належать насамперед усі характерні інтервали, а також інші хроматичні інтервали, що виникають між одним із стійких ступенів та будь-яким альтерованим звуком. При цьому треба мати на увазі, що будь-який збільшений (або двічі збільшений) інтервал завжди розв'язується обов'язково у більший інтервал, а будь-який зменшений (або двічі зменшений) – у менший інтервал. В окремих випадках розв'язання відбувається рухом тільки одного голосу (стійкий звук залишається нерухомим) або рухом обох голосів у протилежних напрямках.

Однак не всі хроматичні інтервали є акустичними дисонансами. Наприклад, усі характерні інтервали дисонують тільки в умовах певного ладу і конкретної тональності. Поза ладом вони, завдяки темперованому строю, є гармонічно рівні тим чи іншим недосконалим консонансам. Те ж саме стосується і двічі збільшеної кварта та двічі зменшеної квінти, що звучать поза ладом, відповідно, як чиста квінта та чиста кварта. Разом з тим, такі хроматичні інтервали, як зменшена терція і збільшена секста, що за назвою належать до консонансів, насправді є не тільки ладовими, а ще й акустичними дисонансами, тому що є гармонічно дорівнюють, відповідно, великій секундці і малій септімці.

АЛЬТЕРАЦІЯ ЯК ВИД ХРОМАТИКИ

Будь-який ступінь ладу може бути хроматично змінений. Півтонове підвищення або пониження нестійких ступенів ладу, що загострює їх тяжіння у стійкі, називається внутрішньоладовим хроматизмом або ладовою альтерацією (слово «альтерація» означає «зміна»). Альтерованими можуть бути лише ті ступені, які розташовані на відстані цілого тону від сусідніх стійких ступенів.

Виходячи з цього, можливі такі альтерації:

- в мажорі – II ступінь при русі вгору підвищується, при русі вниз – знижується,

IV ступінь тільки підвищується,

VI ступінь тільки знижується;

- в мінорі – II ступінь тільки знижується,

IV ступінь при русі вгору підвищується, при русі вниз – знижується,

VII ступінь тільки підвищується.

Кожний з цих альтерованих ступенів розв'язується в напрямку своєї альтерації: підвищений – на півтона вгору, а знижений – на півтона вниз. Півтоновий рух у зворотному напрямку від альтерованих ступенів до їх діатонічної форми називається *дезальтерацією* (від фр. *des...*- префікса, що означає знищення чогось).

Схема альтерації в мажорі та мінорі:

The image shows two musical staves illustrating chromatic alterations. The top staff is labeled 'C-dur' and shows the major scale with alterations: II[♯], IV[♯], VI[♯], and II[♯]. The bottom staff is labeled 'a-moll' and shows the minor scale with alterations: IV[♯], VII[♯], IV[♭], and II[♭]. The notes are written on a five-line staff with a treble clef, and the alterations are indicated by sharp or flat symbols above or below the notes.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ХАРАКТЕРНИХ ІНТЕРВАЛІВ

Характерні інтервали, що утворюються між рідним із стійких ступенів та альтерованим звуком, розв'язуються тільки частково - рухом одного голосу (інший при цьому залишається на місці):

The diagram shows two musical staves. The left staff is labeled 'C-dur' and the right staff is labeled 'c-moll'. Each staff contains two pairs of notes. The first pair in each staff has a bracket underneath with the label 'зм.4 м.3' (increased 4th, diminished 3rd). The second pair has a bracket underneath with the label 'зб.5 в.6' (decreased 5th, augmented 6th). The notes are connected by curved lines indicating resolution.

Розв'язання характерних інтервалів, що утворюються тільки між нестійкими ступенями (з них одна обов'язково буде альтерованою), завжди буває двобічним, тобто відбувається водночас протилежним рухом обох голосів:

The diagram shows two musical staves. The left staff is labeled 'C-dur' and the right staff is labeled 'c-moll'. Each staff contains two pairs of notes. The first pair in each staff has a bracket underneath with the label 'зб.2 ч.5' (decreased 2nd, augmented 5th). The second pair has a bracket underneath with the label 'зм.7 ч.5' (increased 7th, diminished 5th). The notes are connected by curved lines indicating resolution.

Тим же чином розв'язуються і два тритони – збільшена кварта і зменшена квінта, - що не належать до характерних інтервалів, але додатково виникають у гармонічному мажорі та мінорі:

The diagram shows two musical staves. The left staff is labeled 'C-dur' and the right staff is labeled 'c-moll'. Each staff contains two pairs of notes. The first pair in each staff has a bracket underneath with the label 'зб.4 в.6' (increased 4th, augmented 6th). The second pair has a bracket underneath with the label 'зм.5 м.3' (increased 5th, diminished 3rd). The notes are connected by curved lines indicating resolution.

В цілому ж розв'язання характерних інтервалів за результатами співпадає з розв'язанням аналогічних діатонічних нестійких інтервалів, що зустрічаються на тих самих ступенях у натуральному мажорі і натуральному мінорі.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ХРОМАТИЧНИХ ІНТЕРВАЛІВ, ЩО НЕ НАЛЕЖАТЬ ДО ХАРАКТЕРНИХ ІНТЕРВАЛІВ

Ладова альтерація розширила коло енгармонічних інтервалів. До відомих енгармонічних характерних інтервалів додаються нові: зменшені терції (енг.=в2), збільшені сексти (енг.=м7), двічі збільшена кварта (енг.=ч5), двічі зменшена квінта (енг.=ч4), двічі збільшена прима (енг.=в2), двічі зменшена октава (енг.=м7), збільшена терція (енг.=ч4), зменшена секста (енг.=ч5), збільшена прима (енг.=м2), зменшена октава (енг.=в7).

Крім того, в альтерованих ладах на різних ступенях утворюються вже відомі як характерні інтервали гармонічних ладів зб5, зм4, тритони, зб2 та зм7. Вони відрізняються від аналогічних місцеположенням та розв'язанням.

Розв'язання цих інтервалів відбувається суворо за тяжінням альтерованих ступенів – на м2 вгору або вниз.

The image shows two staves of musical notation. The first staff is in C major and shows the following chords: VII (F#), II (D), IV (F), VII (C#), II (D), IV (F). The second staff is in C minor and shows the following chords: bII (Db), IV (F), bVI (Ab), bII (Db), bIV (Eb), VI (F). The notation includes notes and accidentals to illustrate the chromatic intervals and their resolutions.

АЛЬТЕРОВАНІ АКОРДИ

Акорди, що мають у своєму складі альтеровані ступені та альтеровані інтервали, називаються *альтерованими акордами*. Альтерованими можуть бути тризвуки, септакорди, їх обернення та нонакорди. Альтерованими можуть бути один або декілька тонів одночасно.

Найбільше альтерованих акордів у субдомінантовій групі. Це неаполітанський сектакорд – N6, а також II7 та IV7 з оберненнями: у яких альтерованими можуть бути декілька тонів. З акордів домінантової групи поширення отримали V7 з альтерованою квінтою та VII7 з альтерованою терцією.

Оскільки альтерація у мажорі та мінорі не завжди збігається, то альтеровані акорди мажору відрізняються від альтерованих акордів мінору як за кількістю, так і за різноманітністю. Наприклад, II7 у мажорі може бути з одним підвищеним тоном (#1 або #3), підвищеними прямою і терцією